

УДК 378: 005.963.1

Чайка В. М., д.пед.н., професор (Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка)

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ КОНЦЕПЦІЇ І СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** В статті обґрунтовано три концепти (методологічний, теоретичний і технологічний) системи підготовки до інноваційної педагогічної діяльності, методологічні підходи (системний, синергетичний, діяльнісний, праксеологічний, гуманістичний, культурологічний, аксіологічний, суб'єктний, акмеологічний і професіографічний) та основні чинники (особистісний, навчально-інформаційний, теоретичний і практичний) підготовки до інновацій в педагогічній діяльності.*

***Ключові слова:** інноваційна діяльність, підготовка майбутнього вчителя, концепція і система підготовки, методологічні засади підготовки.*

***Аннотация.** В статье обосновано три концепта (методологический, теоретический и технологический) системы подготовки к инновационной педагогической деятельности, методологические подходы (системный, синергетический, деятельностный, праксеологический, гуманистический, культурологический, аксиологический, субъектный, акмеологический и профессиографический) и основные факторы (личностный, учебно-информационный, теоретический и практический) подготовки к инновациям в педагогической деятельности.*

***Ключевые слова:** инновационная деятельность, подготовка будущего учителя, концепция и система подготовки, методологические основы подготовки.*

***Annotation.** In the article three concepts (methodological, theoretical, technological) of the training system to innovative pedagogical activity, methodological approaches (systematic, synergetic, activity, praxeological, humanistic, culturological, axiological, subject, acmeological and professiographic) and the main factors (personal, education informational, theoretical and practical) of training to innovations in pedagogical activity are grounded.*

***Keywords:** innovative activity, training of future teacher, conception and system training, methodological principles of training.*

Вершиною професіоналізму в сучасних умовах є оволодіння педагогом дослідницько-інноваційним стилем професійної діяльності. Інноваційна функція є фактором управління навчально-виховним процесом, розвитку педагогічної діяльності. Водночас, як свідчить практика підготовки майбутніх фахівців, у вищій школі часто ігноруються закони індивідуалізації психічного й професійного розвитку людини на шляху до високих досягнень особистості.

Актуальність теми дослідження зумовлена потребами педагогічної науки і практики в пізнанні психолого-акмеологічних, аксіологічних законів, рефлексії як фактора саморегуляції і самоорганізації, що може забезпечити підготовку майбутнього педагога до інноваційної педагогічної діяльності. Актуальність дослідження детермінується також надзвичайною складністю професійної діяльності, неусвідомленістю її багатьох аспектів, стресогенністю, невизначеністю, що призводить до втрати працездатності, продуктивності роботи і деформації професіоналізму.

В психолого-педагогічній літературі досліджуються різні питання структури, змісту і результатів інноваційної діяльності (К. Ангеловський, Л. Буркова, О. Козлова, Л. Подимова та ін.), закономірностей розвитку інноваційних процесів у педагогічних системах (В. Паламарчук, І. Підласий, М. Поташнік та ін.), підготовки вчителів до інноваційної діяльності (Л. Даниленко, М. Кларін, В. Сластьонін, А. Фурман та ін.). У структурі інноваційної діяльності важливе значення належить її креативному компоненту. В. Сластьонін вважає, що особистісні характеристики індивіда, його емоційні та мотиваційні фактори мають вирішальний вплив на розвиток креативності педагога, яка у свою чергу впливає на розвиток креативності учнів [1]. Результати аналізу наукової літератури свідчать, що в педагогіці немає однотайного розуміння структури інноваційної педагогічної діяльності, обґрунтування структурно-функціональних зв'язків між її компонентами, етапів інноваційного процесу.

Метою статті є обґрунтування основних підходів до розробки концепції і системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності.

Розвиток освітньої галузі на сучасному етапі передбачає зміни стратегічних цілей освіти, забезпечення реальних можливостей для включення майбутніх фахівців у творчу професійну діяльність, формування в них здатності до трансформації власної діяльності відповідно до змін соціального і професійного середовища. Все це вимагає теоретичного осмислення і якісного оновлення системи професійної підготовки майбутнього вчителя.

Сучасна професійна підготовка майбутніх учителів – це складна психолого-педагогічна система із специфічним змістом, ієрархією структурних компонентів, причиново-наслідковими зв'язками, способами розв'язання локальних і системних суперечностей. У процесуальному аспекті ця система реалізується ступенево і підпорядковується загальній логіці формування особистості майбутнього вчителя. У функціональному аспекті система містить навчальну, виховну та управлінську підсистеми, які органічно пов'язані між собою. Завдання якісної підготовки майбутніх фахівців зумовили потребу в розробці сучасної концепції ступеневої освіти, нових підходів до створення системи професійного навчання. Ідеї вдосконалення навчального процесу через активізацію пізнавального інтересу, особистісний розвиток, самоосвітню діяльність його суб'єктів представлені у працях Ш. Амонашвілі [2], І. Зязюна [3], І. Козловської [4, с. 184-187], Г. Щукіної [5].

Методологічною (психолого-педагогічною і психофізіологічною) основою моделювання процесу підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності стали такі дидактичні ідеї: індивідуального підходу, адекватності інформаційно-змістовної моделі навчання професійної спрямованості студентів, цілісності фахової, психолого-педагогічної підготовки і загального професійного розвитку студентів, стимулювання розвитку інтелектуального та творчого потенціалу студентів.

Відповідно до ідеї індивідуального підходу особистість студента має свої особливості щодо стилю навчання, рівня розвитку пізнавальних можливостей, інтенсивності протікання психічних процесів тощо. Урахування цих особливостей є основою для ефективної організації навчання.

Ідея адекватності інформаційно-змістовної моделі навчання професійної спрямованості студентів передбачає впорядкування вибору інформації, обґрунтування способів організації навчально-пізнавальної діяльності з урахуванням психофізіологічних особливостей студентів.

Цілісність фахової, психолого-педагогічної підготовки і загального професійного розвитку студентів передбачає інтеграцію змістового, процесуального компонентів процесу навчання і залучення студентів до загальнопедагогічних і культурних цінностей.

Концепція як системний опис певного предмета чи явища сприяє розумінню, трактуванню, виявленню первинних ідей їх побудови і функціонування. Отже, характеристика основних компонентів системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності, їх взаємозв'язків і є розробкою положень концепції.

Ураховуючи нові підходи і чинники реформування освітньої галузі, сформульовано психолого-педагогічні положення, які розкривають зміст концепції. Вона передбачає три основних взаємопов'язаних концепти: методологічний, теоретичний і технологічний.

Методологічний концепт відображає взаємозв'язок теорії професійної підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності з розвитком вітчизняної освітньої системи, перспективними напрямками її модернізації відповідно до вітчизняних та світових стандартів, пріоритетними вимогами, що зумовлені особливостями майбутньої професійної діяльності вчителя, його інтересами і здібностями.

Розробка методологічних засад підготовки до інноваційної діяльності здійснюється з урахуванням міждисциплінарного змісту досліджуваного явища, що має безпосередні та опосередковані зв'язки із загальною, віковою, педагогічною психологією, загальною і професійною педагогікою, історією педагогіки, педагогікою школи та теорією професійно-педагогічної підготовки. Це зумовлює реалізацію вимог системного, синергетичного, діяльнісного, праксеологічного, гуманістичного, культурологічного, аксіологічного, суб'єктного, акмеологічного і професіографічного підходів, ієрархічної структури педагогічної діяльності вчителя, побудови моделей професійної діяльності та системи підготовки.

Системний підхід забезпечує можливість розробляти цілісні інтеграційні моделі, виявляти основні функції, елементи, компоненти, їх зв'язки і відношення, системотвірні фактори та умови функціонування у статичному та динамічному аспектах. Інноваційна діяльність є системно динамічним утворенням, що має дві підсистеми: особистість учителя як суб'єкта діяльності і структурно-функціональний компонент (ціннісно-цільовий, моделювальний, дидактико-технологічний та оцінювально-корекційний). Системність інноваційної діяльності виявляється в усвідомленні цілей, мотивів, моделюванні умов, розробці програми діяльності, знаходженні причин її неуспішності.

Синергетичний підхід характеризує професійний та особистісний розвиток педагога не тільки як поступовий, лінійний, безконфліктний процес, а як процес, що супроводжується суперечностями, що зумовлюють трансформацію ціннісних орієнтацій, самопізнавальну і самовиховну активність. З позицій синергетики професійні рішення та дії визначаються не тільки знаннями педагогічних закономірностей, сформованими вміннями і навичками, змістом і результатами аналітико-синтетичної діяльності, але й через розуміння власних психічних процесів, аналіз особливостей власного стилю роботи, власного "Я".

Діяльнісний підхід урахує єдність підсистем педагогічної діяльності та особистості, які функціонують у нероздільній цілісності, взаємозв'язках і взаємовпливах. Професійно-індивідуальні властивості вчителя істотно впливають на організацію навчально-виховного процесу і результати педагогічної діяльності, нормативні вимоги до роботи, формуючи таким чином її своєрідність і неповторність. Здійснення педагогічної діяльності забезпечує розвиток особистісних рис і якостей учителя, впливає на формування його ставлень, інтересів, ціннісних орієнтацій, професійних позицій.

Праксеологічний підхід забезпечує ефективне управління діяльністю через її всебічний самоаналіз, самооцінку, цілеспрямоване моделювання умов і засобів удосконалення на основі синтезу теоретичних знань та емпіричного досвіду. Теорія праксеології відображає залежність результатів роботи насамперед від попередньої ретельної підготовки до її виконання, ступеня підготовленості дій у широкому розумінні, що охоплює оволодіння знаннями, свідомий вибір засобів, методів аналізу і регулювання, критерії емоційного і практичного оцінювання результатів.

Гуманістичний підхід сприяє становленню і вдосконаленню цілісної особистості, яка самостійно формує свій власний досвід, прагне активно реалізувати свої можливості, здатна до усвідомленого й обґрунтованого вибору рішень у різних життєвих і професійних ситуаціях. Суть педагогічної діяльності в контексті гуманістичного підходу передбачає її вдосконалення крізь призму особистісних структур педагогічної свідомості, які забезпечують на рефлексивній основі активне переосмислення всіх компонентів педагогічного процесу, змісту власної діяльності і суб'єктивних станів, навчально-пізнавальної діяльності учнів на основі самоорганізації процесу учіння.

Реалізація культурологічного підходу пов'язана з прагненням подолати тенденції розвитку безособистісної, абстрактно-формальної педагогіки. Основним змістом професійно-педагогічної культури вчителя є його здатність до неперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, перетворювальної діяльності, свідомого підкорення діяльності ціннісним соціокультурним пріоритетам, ефективного самоуправління і творчої самореалізації. Оскільки вчитель постійно знаходиться в ситуації морального, етичного, світоглядного вибору, оцінювання та регулювання педагогічних обставин і ситуацій, постановки мети і завдань, пошуку засобів їх досягнення, прийняття рішень та їх реалізації, то методологічно важливим є положення про органічний зв'язок культури з педагогічною діяльністю.

Аксіологічний підхід характеризує цінності як основу регуляції людської поведінки, професійної діяльності, прийняття рішень у ситуаціях вибору. Аксіологічний підхід дає змогу аналізувати процес формування системи інноваційної педагогічної діяльності вчителя через детермінацію ціннісного ставлення педагога до змісту і результатів власної діяльності, професійних ролей і позицій. На цій основі у свідомості формується поняття “Я-професійне” як сукупність цілей, ідей, принципів, що корегують індивідуальний педагогічний досвід, переконання, професійні ставлення, регулюють педагогічну діяльність. Професійно-педагогічні цінності являють собою складне соціально-психологічне утворення в якому поєднуються цільова і мотиваційна спрямованість орієнтацій. Аксіологізація професійно-педагогічної підготовки забезпечує зміщення акцентів із зовнішніх аспектів управління процесом становлення вчителя-професіонала на внутрішні фактори активізації ціннісно-сміслової сфери, самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності студентів педагогічних навчальних закладів.

Суб'єктний підхід у педагогічній теорії і практиці вимагає від учителя активності, здатності виділяти своє “Я-професійне”, керувати собою, регулювати свою поведінку і дії відповідно до поставлених завдань. Суб'єктність розкриває сутність таких професійних рис особистості як ініціативність, самостійність і відповідальність.

Акмеологічний підхід передбачає організацію навчання майбутніх фахівців у напрямі вдосконалення і корекції професійної діяльності, забезпечує керування індивідуально-професійним розвитком майбутнього вчителя, орієнтує його на постійне самовдосконалення і здатність до інновацій, самореалізації і самоорганізації. Акмеологія орієнтує особистість на саму себе, на своє “Я”. Акмеологічний підхід забезпечує розвиток особистості педагога через органічну єдність процесів професійного виховання, соціалізації, а також самовиховання і саморозвитку.

Компетентнісний підхід передбачає усвідомлення своїх спонукань до педагогічної діяльності, прагнень і ціннісних орієнтацій, мотивів, уявлень про свої соціально-професійні ролі; аналіз й оцінку своїх особистісних властивостей і якостей, професійних знань, умінь та навичок; регулювання

на цій основі свого професійного саморозвитку і власної діяльності. Реалізація компетентнісного підходу дає змогу трансформувати цілі і зміст освіти у суб'єктивні надбання студента, які можна об'єктивно виміряти. Тому основне призначення компетентнісного підходу полягає в створенні умов для самоорганізації діяльності та особистості майбутнього вчителя, виявлення і розвитку його творчих можливостей, формування авторської педагогічної позиції, неповторної педагогічної технології.

Професійна підготовка вчителя до інноваційної діяльності здійснюється з урахуванням соціально-професійних, теоретичних і практичних факторів, вимогами педагогічної діяльності, яка повинна орієнтуватися на конкурентну спроможність фахівців на ринку праці, творче застосування знань і навичок.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено основні чинники, що зумовлюють підготовку майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. До них належать:

- особистісний, що відображає індивідуальний розвиток особистості (риси характеру, тип нервової системи, мотиви вибору професії, працездатність), особливості психічних процесів мислення (уваги, пам'яті, сприймання); волю, педагогічні здібності, рівень професійної підготовки (знання, уміння, навички, професійна самосвідомість, адекватність самооцінки, самоконтроль, самоаналіз, готовність до самоосвіти);

- навчально-інформаційний, що пов'язаний із змінами в суспільній свідомості і новими цінностями в освітній галузі. Їхня суть зводиться до забезпечення процесів саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти особистості на протигагу репродуктивному засвоєнню знань. Професійні інтереси і здібності особистості мають пріоритетне значення порівняно із цілями, що закладені в навчальних планах і програмах. Сучасна система вищої освіти будується на основі пріоритетності вимог, що зумовлені особливостями майбутньої професійної діяльності і часто є спробою уніфікувати професійні стандарти і норми з метою їх засвоєння студентами. При цьому індивідуальні цінності та інтереси є значущими лише в тому випадку, коли співпадають з розробленими нормативами. Багатство і різноманітність людської індивідуальності при цьому є соціально і професійно незатребувані. До навчально-інформаційних чинників також належать соціальні аспекти: стан психологічного клімату в навчальному закладі, стосунки в педагогічному колективі, особливості організації педагогічної роботи;

- теоретичний, зумовлений як соціально-професійними, так і практичними трансформаціями вищої педагогічної освіти. Ці чинники вимагають розробки теоретичних і методичних основ ступеневого навчання майбутніх учителів на основі формування цілісного уявлення про власну професійну діяльність. При цьому значна роль належить розробці технологій навчання, виховання професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця, його професійної самосвідомості і поведінки, а також розвитку індивідуальності;

– практичний, зумовлений реформуванням вищої педагогічної освіти, реалізацією компетентнісного підходу, появою нових форм та інноваційних методів навчання і виховання. Для того, щоб професійна підготовка майбутнього вчителя відповідала сучасним вимогам розвитку освітньої галузі, необхідно активізувати розробку методологічних і теоретичних основ ступеневої освіти, концепцію підготовки фахівців.

Реалізація концептуальних підходів забезпечує можливість характеризувати професійну підготовку студентів як системний, багатofакторний, інваріантний феномен, як спеціально організований динамічний, інноваційний за своїм характером процес, побудований з урахуванням специфіки дидактико-управлінської діяльності вчителя, загальних і специфічних принципів, експериментально перевіреної технології, що адаптована до реальних умов професійного навчання майбутніх учителів.

Розроблена концепція реалізується в навчальному процесі через дотримання вимог загальнодидактичних і специфічних принципів навчання, які регулюють процес реалізації педагогічних законів і обумовлюють вимоги до основних компонентів процесу навчання, таких як: мета, завдання, зміст, форми, методи і результати.

Під експериментальною моделлю педагогічної системи підготовки майбутнього вчителя до інноваційної педагогічної діяльності в умовах навчання у вищому навчальному закладі ми розуміємо комплекс взаємопов'язаних компонентів, які забезпечують продуктивну інтелектуальну, емоційно-вольову та рефлексивно-пошукову взаємодію між учасниками педагогічного процесу; цілеспрямований і послідовний вплив на студентів змісту, форм, методів, психолого-педагогічних умов навчально-виховної роботи, спрямованих на формування потреб саморозвитку і самовдосконалення особистісних якостей (самостійності, активності, цілеспрямованості), дидактико-технологічних знань та умінь самоаналізу, саморегуляції змісту і результатів педагогічної діяльності, власних суб'єктивних станів, що її супроводжують.

Розроблена система забезпечує формування мотиваційного, теоретичного і практичного компонентів готовності, спрямованих на діагностико-прогностичну, самоаналітичну і саморегуляційну діяльність, і включає в себе вихідні цілі, зміст, методи і засоби організації навчання студентів в досліджуваній діяльності. Вона є частиною (підсистемою) загальної системи професійно-педагогічної підготовки вчителя, володіючи при цьому певною цілісністю. Під час її створення керувалися вимогами таких принципів: цілеспрямованості, систематичності, науковості, універсальності, інтегративності, фундаментальності, варіативності, багаторівневості, логічного і дидактичного взаємозв'язку зі всіма видами професійно-теоретичної і практичної підготовки, інтеграції теорії та практики в навчанні, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою, активністю і самостійністю майбутніх фахівців.

Зазначені принципи є необхідними не тільки з теоретичних позицій, їх роль є значущою і в процесі вирішення конкретних завдань збору та обробки матеріалу. Зокрема, принцип безпосередності вивчення діяльності дає можливість здійснити функцію контролю за інформацією, що отримана різними методами.

Вибір і побудова технології підготовки до досліджуваного виду діяльності відповідно до названих вище принципів сприяють формуванню необхідної психологічної позиції майбутніх педагогів як під час навчання у ВНЗ, так і в майбутній професійній діяльності на основі багатофункціональної взаємодії наукової, спеціальної, теоретичної і практичної підготовки.

Система формування у майбутнього вчителя компонентів інноваційної педагогічної діяльності передбачає: чітке визначення цілей професійно-педагогічної підготовки через внутрішні процеси особистісного, інтелектуального та емоційного розвитку студентів, через їх навчальну діяльність і її результати; інформаційно-технологічне забезпечення процесу навчання; самоаналітичну спрямованість дисциплін психолого-педагогічного циклу; розробку тестових форм контролю і технологій навчання з використанням проблемних і дослідницьких методів, різних форм аудиторної та позааудиторної роботи зі студентами; наближення навчання студентів до умов їх майбутньої професійної діяльності.

Факторами, які стимулюють розвиток інтелектуального та творчого потенціалу студентів, є: створення сприятливої атмосфери навчання, надання студентам свободи вибору видів індивідуальної творчої діяльності, педагогічна підтримка і визнання результатів діяльності.

Таким чином, розроблена система здатна забезпечити можливість цілеспрямовано керувати підготовкою студентів у визначеному напрямі, реалізувати мету і завдання підготовки, обґрунтувати психолого-педагогічні умови її ефективності. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні та експериментальній перевірці системи підготовки майбутнього педагога до інноваційної педагогічної діяльності.

1. Слостенин В. А. Педагогика: инновационная деятельность / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. – М., 1997. – 224 с. 2. Амонашвили Ш. А. Личностно-гуманная основа педагогического процесса : экспериментально-педагогическое исследование / Ш. А. Амонашвили. – Минск : Университетское, 1990. – 560 с. – (Университет – школе). 3. Зязюн І. А. Сучасні дидактичні моделі і логіка учіння / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. праць. – К. ; Вінниця, 2000. – С. 4–7. 4. Козловська І. М. Моделювання навчального процесу у професійній школі у контексті дидактичної інтеграції / І. М. Козловська // Педагогіка і психологія вищої освіти. – 1997. – № 3, ч. 1. – С. 184–187. 5. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательного интереса учащихся / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1988. – 203 с.

Рецензент: д.пед.н., професор Дем'янчук А. С.